Marafkó László

A madárkirály búcsúja

Tandori Dezső olyan diszkréten hagyta itt ezt a világot, amilyen diszkréten benne élt. Személyes megismerkedésünk előtt, kritikákat is író pályakezdőként a Töredék Hamletnek című debütáló könyvéről az elsők közt írtam elismerően. Idézve a recenzióból: „Érdekes módon tükröződik Tandori kísérletének merész újszerűsége nyelvében, verseinek nyelvtani szövetében is. Nehéz még egy olyan költőt találni a magyar lírában, aki ilyen bátran merné keverni – tegyük hozzá, tudatosan és értőn – a nyelvtani szabályokat. /…/ Nos, Tandori nyelvi kísérletei feltétlenül a magyar filozófiai költészet gazdagodását jelentik, amiből a későbbiekben meríteni lehet."

A Magyar Nemzetben, alig egyéves (1986–87), átmeneti irodalmi szerkesztői működésem során mindig örömmel közöltem verseit. Két beszélgetést is készítettem vele, az első, 1996-ban mélyinterjúszerű volt, legalábbis az eredeti változata, mert a napilapban megjelentet terjedelmi okokból meg kellett kurtítani. A teljesebb változata az Előkor című kötetemben (2004) kapott helyet. A címük: A tízezerlelkű madárkirály. A második beszélgetés (1998) során szembesültem azzal, hogy Tandori nem is értesült az én régi recenziómról, így a Töredék Hamletnek kötetembe, utólag – sok más egyéb mellett – beírta: „Köszönet a felfedezésért – Dezső". Tudjuk, hogy a felfedezés Nemes Nagy Ágnes érdeme volt, a Petőfi Gimnáziumban, egy diákpályázat során. Abban a régi recenzióban csak ráéreztem egy ma már irodalomtörténeti evidenciára, ami akkor még nem volt az.

Egy Weöres Sándorhoz mérhető, (ál)gyermeki tisztaságú költő szokatlan gondolatai abból a régi interjúból talán oldják a cím profánnak tűnő szavait, s oldozzák a gyász béklyóit. Következzék az 1996-os beszélgetés egyik blokkja:

– A nirvána, amibe, mint említetted, rögtön visszasüppednél, ha elbúcsúznánk, minthogy te érzelemmel teli, de racionális lény vagy, tudatos nirvána?

– Harminc éve fordítok, prózafordítóként én nem annyira a nirvánában éltem, baloldalt van a könyv, középen az írógép, jobboldalt jön az eredmény, úgyhogy inkább a nyakam fáj éjszakánként és a szemem rosszabb, fordítottam annyit, hogy az Egyenlítőt körül lehetne rakni,

minden kilométerre jutna egy fordított oldal, fordítottam vagy kétezer ívet, negyvenezer oldalt. De amit fordítottam volna, az Musil összes művei, de erre még Ausztriában sincs támogatás, hát ez ma a könyvkiadás helyzete. A nirvánát hagyjuk is talán. Nagyon racionális ember vagyok, Nemes Nagy Ágnes tanítványa, és szeretek keményen gondolkodni. Ez más, mint az övé volt, Ottlik Géza Medve Gábor-féle gondolkodásához áll legközelebb. Szeretik kihagyni az Iskola a határon értelmezésekből az olyasmit, amikor Medve Gábor azt mondja: Szegény barátaim, nekem tízezer lelkem van, melyiket vádoljátok nektek nem tetsző dolgokkal. Amikor a nirvánát mondom, akkor kiválasztom a tízezer lelkem közül azt az egyet, amikor a munkát, akkor azt, amikor meg a madarakat, akkor azt. Az Iskola a határon vége felé mondja Medve Gábor, hogy eközben a kapcsolataim mélyén mélyebb kapcsolódások vannak, mint a föld felszínén zajló részvétlen szeretetnek nevezett akármi. Nagyon parasztosan azt szoktam mondani, valakinek mélyen a szemébe nézek, nézd, itt ülsz most velem szemben, mihelyt elváltunk, tizenöt perc múlva a teljes magányomba megyek vissza. És tulajdonképpen zavarba ejtettél, hogy megint az életben tartottál, bebizonyítottad, hogy fontos. Nagyon szeretek feküdni hanyatt, nem csinálni semmit, lemegy a magnó, nem kapcsolom be, és akkor ez a semmi van. De gondold meg, Szép Ernőnél, Kosztolányinál, József Attilánál, Pilinszkynél a végső konklúzió ez volt: „Beh jó nekem, hogy nem kell élni, csak az üllőre ráalélni...” Nézd meg Kosztolányinál A vad kovácsot vagy az utolsó verseket. Szép Ernőnél: „milyen jó nekem lefeküdni”, lefekszem és elalszom, soha nem kelek fel, nem szó szerint idéztem. Én ezekkel nagyon azonosulok, s tulajdonképpen mindig abban a kettősségben élek, hogy racionálisan, keddről a szerdát megtervezve, józanul csinálom, amit csinálni kell, a nehézségeket ezer fokig átélve, hagyom, hogy szülessenek úgynevezett művek, minden az eszembe jut, jegyzetelek, szoktam mondani, istenem, miért fárasztasz, már ne kelljen jegyzetelni, ne jusson az eszembe semmi, bár az lenne az elhülyülés. Apámban volt olyasmi, hogy nem, én viszont nagyon hamar azt mondom, igen, de belül most is az tizenhat éves gyerek maradtam, aki az iskola mellé jár. Most is megnyitottam egy költői estet, s azt mondtam, nem baj, hogy egy lecsúszott egzisztencia nyitja meg ezt, és nagyot nevettek, mert sejtették, hogy vicc lesz. Vittem egy fordítást a Ferenc-hegy túlsó oldalára, én ugyanis szeretek gyalog járni. A járműveken beszélni kell, taxizni meg ma már megfizethetetlen. Nem szeretek beszélgetni. Szóval, jeges volt az út, nem akartam kitörni rögtön a kezem-lábam, s leültem a lépcső felső fokára, s lecsúsztam, mint egy kölyök a havon, s

utána még kerestem, hol van ilyen út, s végül nadrágféken érkeztem meg oda, ahol leadtam mint komoly egzisztencia a Barbra Streisand-fordításomat. Fizikából nagyon tetszett a tétel első mondata, tovább nem is érdekelt a fizika: „nyugalom vagy egyenes vonalú egyenletes mozgás". Ezt nevezem én nirvánának. Ez egyfajta létminimum. Fizikai dolgokat a mai eszemmel már nem is kívánok. Képzeld el az utazást. Tegnap beszélgettünk a feleségemmel. Utazás, utazgatás az volna, hogy valaki elmegy mondjuk Németországba, s megnéz valamit, kiállítást, lóversenyt, barátait, esküvőjüket, átmegy Londonba, s megint ugyanígy hazajön. Egyrészt megfizethetetlen, másrészt nem is vágyom rá. A legolcsóbb repülőjárattal elmegyek Londonba, ott a legmagányosabban, a legolcsóbb, még elfogadható helyen eltöltöm az időt, viszem az írógépemet, fordítok, megkeresem azt a pénzt, amibe az egész került, és hazajövök. Ez történt – ez nem utazás. Nem az első kerületben voltam, hanem Londonban. Ott még szeretek élni, nem vagyok mindig a madaraim mellett, nem kell reszketni, ahogy Kosztolányi mondta: éjszaka az alvó mellett – folyton őket féltette. Tulajdonképpen nem tudom, ha az Alíz madaram meghal, igaz, van még kettő, mit fogok csinálni, az ember nem tudhatja… Újabban írok olyan verseket, hogy megyek a Hyde Park mellett, úgy kezdődik az egyik, hogy ahova könyveket hajigáltam, a téli virágágyba dőlnék, s ott találná kezem-lábam a parkban kertészkedő nép. Ugye oldalra dőlnék. Oldalt billenni és kész. Eleget fáradoztam, elég volt, nem motivál más, mint a szellemi biologikumom, amit megalázónak érzek. Újra és újra ötleteim támadnak, szűkös lehetőségek, amikkel persze élni kell, a mai világban élünk, nem sok fantáziát látok benne, hogy élek. Hoztam neked is az új verseket, lelkesedem, de mit kell nekem lelkesedni?

Csodálatosnak tartom élni, ugyanakkor rendkívüli teher a számomra. Nem fogok tudni ez ellen tenni. Csak egy módon lehet otthagyni ezt a sok csodát, vigyorogva: igen, tudom, minden nagyszerű, ott egye meg a fene, és kilépni belőle. Igen, semmi gond, minden meglesz nélkülem, még lenne öt film, még lenne ötvenkét fordítani való, még négy madár… Ilyen mediterrán derűvel lehetne, de az emberi biologikum nem ilyen. Ezt elvitte előlem az a De Staël nevű festő. 1955. március 16-tól tudták rólam, hogy írogatok, a Petőfi-pályázat ugye… De Staël ezen a napon öngyilkos lett, de akkor azt sem tudtam róla, hogy a világon van. Óriási festő volt, de Magyarországon a nevét nem ismerték, mediterrán, életvidám ember, de következetes, nem tudta megoldani az életét, csak így. Balti származású volt, bárócsaládból. Abszolút alkotni akart, lement Antibes-ba, ott meg magányos volt, hát kilépett az ablakon és meghalt. Ilyen komolyan vette az életet. Azon a napon lépett ki antibes-i műterme

ablakából, amikortól számítva én már úgy kezdtem el a világban járni, hogy Tandori Dezső nem titokban írogat. De róla és az öngyilkosságáról én csak 1970 körül szereztem tudomást. Az öngyilkosság előtt másfél évig nekem volt egy dudor a bordámon, s azt hittem, hogy csontrák, s elhatároztam, addig vagyok szabad, amíg nem adom magam orvosok kezére. Hihetetlen dolgokat éltem meg a magányban. S úgy éreztem, ha tegnap fordultam volna hozzájuk, még megmenthettek volna, s én vagyok az oka, hogy menthetetlen vagyok. S akkor nézegettem is a Dunát, a jégtáblákat a Lánchídról, s akkor úgy határoztam, hogy nem. S De Staël lett öngyilkos. „A kortársam halt meg, nem én" – írta Nemes Nagy Ágnes egy háborús költőről. És 1993. március 16-án a Canal Saint Martin partján „nem ment a vörösbor", s attól fogva nem is megy. Megint De Staël-nap volt. Azóta nem 7000 napig, ahogy korábban megfogadtam, hanem soha nem iszom.

Az élet apró részleteiben nagy a vágytalanság, az ember gyenge. Kérdezik, hogyan szoktál le a cigarettáról. Nem szoktam le, unalmamban gyújtok rá. És meg szokták kérdezni, hogy mit unsz. Azt válaszolom, hogy magamat, magamat, már ötvennyolc éve. Ez már az öregség, nem? Jó kifejezés a magyarban, unja magát. Téged nem unlak, de magamat igen. Dolgozni is kell, s én nagyon komolyan veszek mindenfélét. Ha átbarátkoztam volna az életemet, akkor hát jó, befejeztük. Gyorsan beszélek, élénken reagálok, de nagyon nehézkes alkat vagyok, tele egy csomó alvadt vér dologgal belül, s ezzel az alkattal nem tudtam volna a negyedét se megcsinálni, de a könyvek mégis megvannak, az emberek olvasgatják, előveszik őket. Györe Balázs estjét bevezettem, s jöttek oda antikváriumban talált könyveimmel. „Jé, gyerekek, ezeket ti olvassátok?" Megörültem…

Tandori Ágnes mondaná, hogy jól kitomboltam magam, s mondtam ezeket a negatív dolgokat, de ezek nem negatív dolgok. Írtam vagy negyven-ötven kötetet, el lehet olvasni, abban minden benne van; tessék olvasni, mondaná Nemes Nagy Ágnes, ne azt tessék elolvasni, mit mondott Tandori 96 februárjában. A Tandori nevű egyén kilencszázhatvan óta publikál, akit ez érdekel, fiacskám, hölgyem, tessék, olvassa el, adja össze, s alakítsa ki az összképet, az voltam én. Nem az, hogy most mit mondok. Mert mondhatnám azt is, hogy a Nobel-díjas ír költőt, Heaney-t fordítottam. Írországban eléggé sokszor jártam, de nem kerestem meg, s elvitték a kötetemet, amit 1980-ban fordítottam, amikor még nem volt Nobel-díjas, s most kapok tőle ajándékot, ezek csuda dolgok. Vagy mondhatnám, amikor a hetvenes években a feleségemmel „ofék voltunk" a mai festészetből, meg az ember olyan dolgokat szedett

össze – polgár motívum –, olyanokra figyelt, amit mások most se tudnak. Néha, mint egy öreg néni, kijárok a madaraim sírjához… a szüleiménél nem voltam hat éve. Kimentem a múltkor is, és egy verssel mentem haza. Jó, kimentem másnap is, megint egy vers támadt. Mondtam, gyerekek, ne mindig ez legyen, hogy kimegyek a sírotokhoz, mintha ott titeket le akarnálak fejni. Szeretnék kimenni valóban mint egy öreg néni, s ott álldogálni. S akkor végül sikerült harmadjára, nem volt vers, s örültem. Hazamentem, végre nincs vers, becsületesnek éreztem. Amint Wittgenstein mondja: amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. Ehhez teszem hozzá, hogy amiről beszélni lehet, arról beszélni kell, amiről hallgatni lehet, arról hallgatni kell. Viszont hogy miről kellett volna hallgatni, az mindig később derül ki.